

Razstava Trst med Vzhodom in Zahodom, Politično življenje v Trstu in coni A Julijske krajine leta 1946 in katalog str. 85, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1992

Razstavo s tem naslovom so odprli v razstavnih prostorih Arhiva Republike Slovenije 22. aprila 1992 ter tako popestrili svojo bogato dejavnost tudi s slikovno predstavitvijo določenega obdobja in prostora. Obenem je bila to tudi promocija nove enote Arhiva RS, ki se je priključila našemu osrednjemu državnemu arhivu leta 1990. Razstavo je pripravila Nevenka Troha ob pomoči Nataše Čučič iz Goriškega muzeja in dr. Mirana Komaca iz Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

Zgodovina mesta Trsta in njegovega zaledja je posebno v zadnjih letih privlačevala zgodovinarje z obeh strani meje. Zvrstilo se je nekaj simpozijev, izšlo večje število publikacij in razprav, ki so proučevali novejšo zgodovino Trsta in pozdraviti gre odločitev Arhiva RS, da nam polpreteklo zgodovino tega mesta in njegove okolice, tako pomembnega tudi za nas, predstavi na panojih in v vitrinah. Gre za prve dve leti po drugi vojni (1945, 1946), v katerih se je zvrstilo toliko dogodkov, da jih je težko enakovredno predstaviti. Osvoboditev, 40 dni jugoslovanske oblasti in delo Pokrajinskega narodno-osvobodilnega odbora (PNOO) v zvezi s tem, Zavezniška vojaška uprava (ZVU), volitve v NOO, kljub temu, da PNOO nima več oblastne moči (po 11. 8. 1945), boj za meje na mirovnih pogajanjih, organiziranje in delovanje raznih političnih organizacij, delovanje reakcije itd., vse to je bilo po koncu vojne tako prepleteno in povezano, da je za predstavitev kraja in časa treba upoštevati prav vse. To je obetal tudi naslov, ki nas je povabil na razstavo.

Avtorica je odbrala 226 dokumentov in jih predstavila na 26 panojih in 20 vitrinah tako, da je oblikovala tri vsebinsko zaokrožene sklope. V prvem delu je skušala prikazati prostor in čas, ozemeljske zahteve jugoslovanske in italijanske strani ter ZVU kot nosilko oblasti v Julijski krajini, tako imenovani coni A Slovenskega primorja. Izbrani dokumenti, slike, zemljevidi in letaki govore o prebivalstvu in dogodkih leta 1945 in 1946, dovolila pa si bom dopolnitev, ki se mi zdi pomembna za celovit prikaz stanja v Slovenskem primorju s Trstom. Razstava je namreč raziskava določenega problema in kot taka zahteva celostno predstavitev z vsemi dosegljivimi in pomembnimi podatki, dokumenti in pričevanji. Avtorica v svoji predstavitvi stanja in dogajanja v Trstu in okolici v prvih dveh letih po drugi svetovni vojni niti v katalogu, kjer je podan splošen

pregled dogodkov v zvezi s Trstom v tem stoletju, niti z dokumentom na panoju ne omeni Pokrajinskega NOO za Slovensko primorje in Trst. Res, da je poudarek razstave na predstavitvi političnih strank in organizacij, kljub temu pa je ob širokem naslovu, ki ga razstava ima, le treba reči nekaj besed tudi o PNOO. Ustanovljen je bil že leta 1944 in se je na začetku maja 1945 kot najvišji predstavnik oblasti s severne Primorske preselil v Trst, v guvernerjevo palačo na Velikem trgu. Dne 6. maja 1945 je uvedel upravno-teritorialno ureditev pokrajine, ki so jo sestavljali Tržaško okrožje, Goriško okrožje in avtonomno mesto Trst. Izdal je vrsto odlokov, s katerimi je s pomočjo odsekov in komisij urejal življenje na tem prostoru. Tako je npr. odsek za izgradnjo narodne oblasti pripravljaval volitve v NOO in MOS, odsek za notranje zadeve je z Narodno zaščito skrbel za red, odsek za prosveto je skrbel za kulturno dejavnost, javni tožilec za sodstvo itd. PNOO, ki je torej bil vrhovni organ oblasti v Slovenskem primorju in Trstu in so mu to NO odbori in odbori OF tudi priznali, je poleti 1945 (ko prevzame za njim v coni A oblast ZVU) prilagodil svoje delo novim razmeram. Dejstvo pa je, da je imel PNOO preko svojih odsekov in oddelkov tako močan vpliv, da lahko trdimo, da je v določenih področjih cone A (npr. v okrajih Sežana, Nabrežina, Brda) obstajalo dvovladje, saj ZVU ni mogla uveljaviti svoje oblasti tako, kot je želela. Če so na panojih predstavljeni osvobodilni svet za Trst, Narodna zaščita, akcije, ki jih je vodil študijski odsek PNOO za sprejem Mednarodne razmejitvene komisije, potem bi bilo potrebno povedati, da so delovali v okviru PNOO tudi ohranjeni fond PNOO, ki obsega preko 550 fasciklov, nas potrjuje v tem. Toliko le v podkrepitev trditve, da bi PNOO moral najti svoje mesto na enem od panojev razstave.

Drugi vsebinski sklop je namenjen osvetlitvi vloge in delovanja političnih strank. Osnovna zasnova je bila prav predstavitev programov in delovanja političnih strank in organizacij, zato je ta del najboljširneje zastopan. Po panojih in vitrinah sledimo Slovansko-italijanski antifašistični uniji (SIAU) kot najmočnejši organizaciji, ki je na tej razstavi res dobro predstavljena. Sledijo KP Julijske krajine, Enotni sindikati, Slovansko-italijanska antifašistična ženska zveza, Zveza primorskih partizanov, mladinska organizacija, slovenske organizacije, ki so delovale zunaj SIAU, slovenska politična emigracija (predvsem v zvezi s šolstvom), italijanske stranke in organizacije, delovanje begunskih organizacij, Fronta za neodvisnost Svobodne Julijske države, skratka res zelo širok izbor, zanimivo dokumentiran in predstavljen.

Dogajanje v coni A Julijske krajine v letu 1946 in sklepi mirovne konference pa sestavljajo tretji vsebinski sklop predstavitve. Dokumenti, fotografije, resolucije, letaki, stenčasi, časopisi v obeh jezikih govore o raznih predlogih ene in druge strani, o protestih in sporih ter nam predložijo razpoloženje, kakršno je bilo na tem nemirnem ozemlju do podpisa mirovne pogodbe v Parizu.

Na razstavi je bilo predstavljeno gradivo, ki ga hranita Arhiv Republike Slovenije - referat za dislocirano gradivo in Goriški muzej.

Razstavo Trst med Vzhodom in Zahodom spremlja katalog z istim naslovom (85 str.), ki ga je pripravila Nevenka Troha.

Metka Gombač

Razstava Konstantin Wurzbach (1818-1893), avstrijski biograf in leksikograf

V kulturno-informacijskem centru Križanke je 11. junija 1992 potekala otvoritev razstave, ki je bila posvečena pomembnemu avstrijskemu biografu in leksikografu Konstantinu Wurzbachu. Razstavo je pripravil Dunajski mestni in deželni arhiv skupaj z Avstrijsko akademijo znanosti, in sicer ob stoletnici izida zadnjega (60.) zvezka Wurzbachovega biografskega leksikona. Najprej je bila postavljena na ogled na Dunaju, zatem v Berchtesgadnu in nato s posredovanjem Zgodovinskega arhiva Ljubljana prenešana v Ljubljano in tu gostovala do 27. junija 1992.

Avtor razstave, ki je bil tudi gost na otvoritvi v Ljubljani, je bil univ. prof. dr. Peter Csendes. Zgodovinski arhiv Ljubljana je na razstavi sodeloval z viri, ki jih hrani in se nanašajo, oziroma govorijo o Konstantinu Wurzbachu. To so dokumenti o njegovem šolanju v Ljubljani, ko je obiskoval ljubljansko normalno, gimnazijo v Ljubljani ter licej. Dokumenti so se lepo vključili v obstoječi potek razstave.

V tem prispevku je moj namen podati poročilo o razstavi, in sicer z vidika obiskovalca, ki so ga razstavljeni dokumenti popeljali skozi življenje Konstantina Wurzbacha, ga seznanili z njegovo osebnostjo in delom ter posredno predstavili tudi značilnosti časa, v katerem je živel.

Dokumentni so najprej izpričevali rojstvo Konstantina Wurzbacha 11. aprila 1818 v Ljubljani, kjer je bil tudi vpisan v rojstno in krstno knjigo župnije sv. Nikolaja z imeni Edvard Konstantin Mihael. Nadalje so nas popeljali v leto 1825, ko je začel obiskovati osnovno šolo v Ljubljani in bil leta 1827 tudi vpisan v častno (»zlato«) knjigo vzornih učencev glavne šole v Ljubljani. Svoje šolanje je nadaljeval na gimnaziji v Ljubljani,

kjer ga je z letom 1833 tudi zaključil z uspešno opravljenim drugim humanističnim razredom. V letih 1834-1835 je obiskoval filozofski študij na liceju v Ljubljani. Potem se je njegova neposredna vez z Ljubljano pretrgala, saj je odšel v Gradec študirat pravo. Študij prava pa je kmalu opustil in je 1837. leta vstopil v vojaško službo (30. polk v Krakovu). Februarja 1841 je postal podporočnik, kmalu zatem pa je bil premeščen v Lvov in je na tamkajšnji univezi leta 1842 in 1843 opravil rigorozo in bil 6. julija 1843 promoviran za doktorja filozofije. Takrat se je tudi poslovil od vojaške službe in dobil zaposlitev kot skriptor v tamkajšnji univerzitetni knjižnici. Septembra 1848 je bil premeščen na Dunaj kot skriptor dvorne knjižnice, decembra istega leta imenovan za arhivarja v notranjem ministrstvu in aprila 1849 za bibliotekarja in vodjo novoustanovljene administrativne knjižnice, ki je bila ustanovljena na pobudo grofa Franza Stadionna in naj bi služila kot pomoč pri delu vseh centralnih uradov. Wurzbach je bil predstojnik knjižnice vse do upokojitve 1874. leta. Pred tem je l. 1859. postal ministrski tajnik in 1869. leta vladni svetnik. Leta 1874 pa povzdignjen v viteški stan.

Nadalje so nas razstavljeni dokumenti seznanili z njegovim mnogostranskim delovnim ustvarjanjem. Že v času šolanja v Ljubljani se je začel preizkušati v pesništvu in bil sodelavec časopisov *Illyrisches Blatt* in *Carniola*. Njegova prva pesniška zbirka *Mosaik* je bila objavljena leta 1847 v Krakovu. Pisal je tudi spise ob raznih priložnostih, prevajal (dela Kraszewskega iz poljščine in francoščine), napisal nekaj črtic in dram, glavniko delovanja na literarnem področju pa predstavlja njegovo lirsko-epsko ustvarjanje. Leta 1859 je bil sprejet v združenje umetnikov *Zeleni otok*, za svoja dela pa je prejel prenekatero priznanje oziroma odlikovanje. Vse življenje je bil vdan zbirateljstvu in tako je že v času bivanja in potovanja po Poljski, v času vojaške službe, začel zbirati poljske in ukrajinske ljudske pregovore in aforizme, kasneje tudi drugih narodov in te primerjal med seboj. Pozneje je zbiral tudi risbe, grafike, podatke o pisateljih, znamenitih portretih idr. Posebej je treba izpostaviti Wurzbachove bibliografske publikacije, ki so nastale ob delu v knjižnici in so bile deležne mednarodnega priznanja. Vse naštetu in pa znanje tolikih jezikov (obvladal naj bi 17 jezikov) v Avstriji živečih narodov je pripeljalo do tega, da je Wurzbach 6. aprila 1857 sklenil pogodbo z dunajsko založbo *Zamarski* o tiskanju biografskega leksikona, ki naj bi izhajal v okviru zbirke *Veliki avstrijski hišni zaklad*, ki jo je založba izdajala. Prvotni naslov se je glasil *Biografski leksikon avstrijskega cesarstva od 1750-1850*. Že dokaj hitro so bili ti okviri preseženi, saj je leksikon vseboval tudi še